

1. Необхідність нового погляду на проблему

Сучасні українські історики не звертають уваги на те, що відбувалося у 1917 році в Петрограді. Всю увагу вони зосереджують на подіях у Києві. Українську революцію, однак, не можна зрозуміти без аналізу подій в імперських центрах. Тому ця серія статей присвячена виключно аналізу Російської революції. Фактичний матеріал аналізується в інших причинно-наслідкових зв'язках, в іншій розмірності, подекуди в іншій послідовності, ніж раніше. Розглянемо передусім періодизацію і типологію революційних подій.

Революція спалахнула в березні у Петрограді, дійшла апогею під час більшовицького перевороту в листопаді 1917 року, і зійшла нанівець з розгоном Всеросійських установчих зборів у січні 1918 року.

Три названі тут ключові події визначилися діями політичних сил, які здобували в революції перевагу. Перевага часто досягалася утворенням неочікуваних коаліцій або раптовою зміною гасел. Хід революції був стрімким і непередбачуваним. Набуваючи ваги, деякі події самим фактом існування “перекривали кисень” альтернативним тенденціям розвитку. Тому Російська революція змінювалася у барвах. Її характер неможливо визначити одним терміном: народна, буржуазно-демократична, робітничо-селянська, радянська тощо. Вона багатожарова.

Об'єктивної оцінки Російської революції досі не існує. Концепція “Великої Жовтневої соціалістичної революції” після заборони КПРС не загинула, а пристосована до нової політичної реальності шляхом заміни

оціночних знаків на протилежні. Щоб зрозуміти об'єктивний хід подій у 1917 році, треба розібрати до первинних блоків усю конструкцію, яку переможці створили у власних інтересах, і прислухатися до голосу тих, хто був знищений у вирі революції або (і) забутий в наступні десятиліття.

Тільки ті суспільні катаклізми, які супроводжуються одночасною зміною форм влади і власності, можуть вважатися революціями. З трьох французьких революцій лише перша справді заслуговує на таку назву, і через те її назвали Великою. Американська революція ідентифікується як національно-визвольна війна, хоч у рамках євроатлантичної цивілізації її революційний потенціал співставний з потенціалом Великої Французької революції. Нарешті, Українська революція середини XVII ст. поєднувала в собі риси національно-визвольної і селянської війн. Та вона була позбавлена того революційного потенціалу, який забезпечував у більш розвинутих країнах визрівання передумов для переходу до громадянського суспільства.

Незважаючи на здійснювану з часів Петра I політику вестернізації (або завдяки їй) перша революція в Російській імперії спалахнула лише на початку XX ст., тобто через півсотні років після революцій у провідних європейських країнах. Вестернізація здійснювалася переважно у воєнно-технічній галузі. Лише після Кримської війни 1853-1856 рр. керівники євразійської імперії зрозуміли, що потрібні соціальні перетворення. Та незважаючи на скасування кріпосного права, соціальна нерозвиненість Росії не дозволяла їй стати в один ряд з країнами Європи. Російський імперський організм гнив десятиліттями, аж врешті у 1905 році нарив прорвало. Перша, а за нею й друга російська революція, яка спалахнула в умовах світової війни, явили світу небачені зразки жахливого соціального протистояння.

На Російську революцію дивилися по-різному. В СРСР її поділяли на дві – Лютневу буржуазно-демократичну і Жовтневу соціалістичну. Проте в немар-

ксистській системі координат терміни “буржуазний” і синонімічний йому “капіталістичний” мають інше смислове навантаження. У марксистсько-ленінському слововжитку теж були особливості. Перший етап революції називався буржуазним, але не капіталістичним. Натомість для другого етапу однаково часто використовувалася ідентична пара визначень – пролетарська і соціалістична.

Класифікація політичних сил Російської революції здійснюється шляхом деконструкції концепції “Великої Жовтневої соціалістичної революції”. Деконструкція покаже справжнє місце ленінської партії в революції, вплив інших політичних партій на революційні маси, а головне – природу “червоного мустанга” Російської революції – солдатських і робітничих рад. Термін “ради” у множині згідно з правилами орфографії подається з малої букви, хоч з 1917 року його почали писати з великої, причому не тільки більшовики.

Мета цих нарисів полягає в тому, щоб довести справедливість трьох тез. По-перше, головним в революції виявилось протистояння між багатими і бідними, привілейованими і знедоленими. Воно властиве всім революціям, але в центральних регіонах Росії стало абсолютним. В умовах триваючої війни це загрожувало паралічем державних інститутів і розпадом форм організованого життя.

По-друге, що випливає з першого, революція відзначалася небаченою згуртованістю політичних сил. Страх перед анархією об’єднав ліберальну демократію, представлену передусім партією конституційних демократів (кадетів), і революційну демократію, яка складалася в основному з соціал-демократів (меншовиків) і соціалістів-революціонерів (есерів). Разом усі демократичні сили почали виводити країну з революції, готуючи скликання Установчих зборів. Страх перед розпадом держави змусив сили контрреволюції підтримати ліберальну демократію і обмежити власну політичну активність. Тільки пізніше і в іншій ситуації ця активність повною мірою проявилася у вигляді три-

валої громадянської війни між білими і червоними.

По-третє, небувала гострота соціального протистояння виявилася живильним середовищем для гіпертрофованого зростання “партії нового типу” – більшовиків. Ця партія не мала за собою соціальних верств, які могли б підтримати її комуністичну доктрину. Однак завдяки гнучкій тактиці В.Леніна, який замаскував доктринальний екстремізм своєї партії під стихійний, всім зрозумілий радянський екстремізм, більшовики оволоділи радами, перетворилися з їх допомогою на державну партію, зробили ради завдяки ЧК безсилими додатками своєї диктатури і нав’язали суспільству власну “революцію згори” – комуністичну.

Комуністична революція почалася з весни 1918 року і тривала повних два десятиліття (1918-1938). Одні вважають, що її головний здобуток – це стрімка модернізація країни. Модернізація справді забезпечила перемогу над нацистською Німеччиною і перетворення Радянського Союзу на наддержаву. Для інших на першому плані – загублені життя мільйонів людей. Ці люди стали жертвами державного терору, за допомогою якого здійснювалася модернізація. Що б ні висувати на перший план, сталінська модернізація і сталінський терор невіддільні.

Родовід комуністичної революції більшовики вели з 7 листопада 1917 року, хоча здійснили тоді переворот під іншими, радянськими гаслами. Комуністична революція, яка здійснювалася під гаслами соціалістичного будівництва, була мутацією попередньої.

Аналіз фактичного матеріалу, здійснюваний у подальших нарисах, повинен довести справедливість перелічених положень.